

ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ «Я» ДІВЧАТ ІЗ ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ

Н. С. Тимощук

Херсонський державний університет, timosuknatalia80@gmail.com

Науковий керівник: доктор психологічних наук, професор В. І. Шебанова

Вступ. На сучасному етапі розвитку сучасності у центром уваги науковців є інтерес до внутрішнього світу людини, її ставлення до себе, оточуючих та світу, що у певній мірі є регулятором її думок та вчинків. У вітчизняній та зарубіжній літературі спостерігається значна кількість праць у напрямі дослідження розвитку самосвідомості особистості та її ставлення до себе та світу. Інтерес до цієї теми є закономірним явищем, бо її вивчення пов'язано з найбільш глибинними, інтимними сторонами людської психіки.

Розуміння складних процесів формування адекватної самосвідомості підлітка (Р. Бернс, І. С. Кон, В. С. Мерлін та ін.) дає підставу стверджувати, що особливості образу «Я», «Я-концепції», самооцінки рефлексії, тісно пов'язані з частковою і загальною особистісною ідентифікацією [2; 3; 4]. Ототожнення і «відособлення» є фундаментальними процесами самовизначення і самоприйняття особистості.

Основа позитивного або негативного самоствавлення закладається саме в сім'ї. Під впливом сім'ї формується особистісна «Я-концепція», яка впливає на відповідні поведінку, що закріплюється конкретними вимогами батьків. У родині формується основа, спираючись на який підліток сприймає, усвідомлює та оцінює навколишній світ.

Стосунки дитини, особливо дівчинки, з матір'ю є суттєвим фактором, що впливає на процес її самовизначення, ставлення до себе. На формування ідеалів жіночності впливає стиль взаємин у родині та задоволеність батьків одним одним. Але крах родини – це велика життєва криза як для дорослих, так і для дітей. За відсутністю одного з батьків другий обов'язково поводить не так, як би це було в ситуації повної сім'ї. Дефіцит спілкування між батьками та дітьми

створює сімейну депривацію, що призводить до появи психічних відхилень у розвитку дитини, породжує відчуття особистісної неповноцінності, негативно позначається на становленні образу «Я».

Завдання дослідження: з'ясувати особливості образу «Я» дівчат, що виховуються у різних умовах мікросоціуму.

Виклад основного матеріалу. При теоретичному аналізі наукових праць різних науковців (Т. М. Афанасьєва, Р. Бернс, І. С. Кон, В. С. Мерлін та ін.), які досліджували образу «Я» ми дійшли узагальнили, що переважно образ «Я» розглядається як уявлення про себе, свої можливості, здібності, якості, відношення до себе, самовідчуття і прийняття себе [1; 2; 3; 4]. Виходячи з цього для вивчення образу «Я» дівчат, що виховуються у різних умовах мікросоціуму у ході дослідницької роботи були використані наступні методики:

- ✓ проективна методика «Малюнок сім'ї» – для виявлення особливостей відносин у сім'ї, сприймання досліджуваним сімейної ситуації [5];

- ✓ шкала особистісної і ситуативної (реактивної) тривожності Ч. Спілбергера-Ю. Ханіна. Вимірювання тривожності як властивості особистості дуже важливе, так як ця властивість у більшості обумовлює поведінку людини. Певний рівень тривожності – природня та обов'язкова особливість активної діяльності особистості (корисна тривожність). Тривожність важлива персональна якість людини, достатньо стійка. Доведено існування двох видів тривожності: особистісної та ситуативної [5];

- ✓ опитувальник самоствавлення запропонований С. Р. Пантелєєвим. Версія, що застосовувалася нами містить 110 пунктів, які охоплюють простір самоствавлення, зміст якого презентують 9 відносно самостійних факторів/шкал (Р. С. Немов) [5, с. 582].

- ✓ шкала самоповаги М. Розенберга (Rosenberg's Self-EsteemScale);

- ✓ тест – опитувальник «Упевненість у собі». Опитувальник складається із 15 суджень, що оцінюються за двополюсною шкалою оцінок (згодний – незгодний).

Аналізуючи особливості образу «Я» дівчат із повних та неповних сімей ми спирались на один з основних принципів гуманістичної психології – кожна людина унікальна і тому аналіз окремих випадків не менш значущий, ніж статистичні узагальнення (загальноприйнято, що гуманістична традиція у підході до особистості не випадково асоціюється з відмовою від формально-вимірюваних методів).

Як відмічалось нами у теоретичній частині дослідження, взаємовідносини дитини з мікросоціумом, у системі «дитина-батьки» значно впливають на формування уявлень про себе та відношення до себе. Для вивчення особливостей відносин у сім'ї та сприймання дівчинами стосунків у родині нами використовувалася методика «Малюнок сім'ї».

Після первинної обробки даних та підрахунку t-критерію ми отримали наступні результати (див.табл.1).

Як видно з таблиці 1 між дівчатами, що виховуються у повних та неповних сім'ях за методикою «Малюнок сім'ї» встановлена достовірна різниця за показниками «емоційна комфортність», «конфліктність», «почуття невизнаності», «тривожності». За показником «ворожість» обидві вибірки нерозрізнені, але у дівчат з неповної родини її рівень декілька вище.

Таблиця 1

Відмінність самоусвідомлення свого «Я» та сприймання сімейних стосунків дівчин із неповних та повних сімей за методикою «Малюнок сім'ї»

Статистичні значення	Показники									
	Емоційна комфортність у сім'ї		Тривожність у сім'ї		Конфліктність у сім'ї		Почуття невизнаності (відтогнутості у сім'ї)		Ворожість у сім'ї	
	Дзнс	Дзпс	Дзнс	Дзпс	Дзнс	Дзпс	Дзнс	Дзпс	Дзнс	Дзпс
$\bar{X}$	3,46	8,6	8,94	6,23	11,3	7,85	6,68	2,77	4,54	3,01
σ	0,9	0,2	0,76	0,54	1,03	1,63	0,43	0,87	1,2	2,09
P	P≤0,05		P≤0,05		P≤0,05		P≤0,05		P≥0,05	

Де, Дзнс – дівчини з неповної сім'ї

Дзпс – дівчини з повної сім'ї

На нашу думку, високий рівень тривожності, конфліктності та невизнаності пояснюється емоційним дискомфортом у родині. На основі контент-аналізу їх відповідей можна припустити, що таке сприйняття свого положення у родині може виникати внаслідок того, що дівчини з неповних сімей не відчують необхідної підтримки ні з боку батька, який взагалі відсутній і ними не цікавиться, ні з боку матері, яка або дуже сильно зайнята роботою, або роботою та особистим життям. Отримані відповіді дівчат із неповної сім'ї загалом можна розподілити на три групи. Дівчата першої групи (40%) казали про те, що вони не хотіли б мати таку родину та такого батька, що краще не мати родини взагалі, але й тоді – і дитини, тому що щоб бути по-справжньому щасливою дитині необхідні і мати, і батько. Дівчата другої групи (33,3%), говорили що вважають, «що батько не дуже і потрібен, а з такими чоловіками які є у нашому суспільстві зараз неможливо побудувати нормальну родину. Якби мати більше могла приділяти уваги, та менше вимагала від мене тоді було б все добре». Цікаво, що дівчата третьої групи (26,6%) все ж-таки малювали свого батька та казали про те, що саме коли він був з ними все було добре і вони хотіли б щоб він повернувся, але або мати не хоче або він саме не хоче повертатися.

Таким чином, незалежно від уявлень про те потрібен або ні батько у родині, більшість дівчат мріють по-іншому будувати свою сім'ю.

У обґрунтуванні методик дослідження ми визначили, що рівень тривожності часто обумовлює і поведінку людини і її відношення до себе. Для визначення рівня тривожності ми використовували опитувальник Ч. Спілбергера-Ю. Ханіна.

Після первинної обробки даних та підрахунку t-критерію ми отримали наступні результати (див. табл. 2).

Показники рівня тривожності дівчат із неповної та повної сім'ї

Показники	ДЗНС	ДЗПС	р
	X	X	
Особистісна тривожність	3,6 ± 1,3	2,8 ± 3,2	P≤0,05
Ситуативна тривожність	2,4 ± 1,5	1,8 ± 2,8	P≥0,05

Аналіз результатів дослідження показав, що у дівчат із неповних сімей більш виражена тривожність, як особистісна, так і ситуативна. Як видно з таблиці 2 рівень особистісної тривожності у цілому по групі дуже високий, тобто більшість з них відноситься до категорії високотривожних, які схильні сприймати загрозу для свого «Я» (своїй самооцінці, рівню домагань, відношення до себе, тощо) у розширеному діапазоні ситуацій та реагувати значно вираженим станом тривожності.

Ситуативна тривожність у дівчат з неповної родини проявляється на середньому рівні своєї виразності, що є свідченням того, що деякі ситуації та обставини викликають у них тривогу з почуттям напруги, неспокою та нервозності, але деякі ситуації переносяться ними спокійно.

У дівчат з повної сім'ї рівень особистісної тривожності знаходиться на середньому рівні, а ситуативної – на низькому. Це свідчить про те, що деякі дівчата повної родини також, як дівчата з неповної схильні при певних обставинах відчувати загрозу по відношенню до себе, свого «Я», самооцінки, самоповаги, тощо. Але вони у меншій кількості обставин переживають тривогу та неспокій, тобто більш впевнені у собі.

Як зазначалося нами вище, що образ «Я» фактично є відношенням до самого себе і включає і самоствавлення, самоповагу, упевненість у собі. Для вивчення цих характеристик ми використовували опитувальник самоствавлення, шкалу самоповаги М. Розенберга та тест «Упевненість у собі». Після первинної обробки даних, підрахунку t-критерію всі результати по цим методиках ми звели в одну таблицю (див. табл. 3).

**Основні статистики показників образу Я дівчин
з неповної та повної родини**

Показники		ДЗНС	ДЗПС	р
		X	x	
1	Упевненість у собі	8,56 ± 0,3	12,63 ± 0,3	P ≤ 0,05
2	Самоповага	27,7 ± 0,7	33,5 ± 1,2	P ≤ 0,05
3	Відкритість	6,1 ± 0,6	6,37 ± 0,3	P ≥ 0,05
4	Самовпевненість	7,39 ± 0,4	9,31 ± 0,6	P ≤ 0,05
5	Самокерівництво	6,2 ± 0,9	6,5 ± 0,5	P ≥ 0,05
6	Віддзеркалене самостворення	5,6 ± 0,4	6,8 ± 0,5	P ≤ 0,05
7	Самоцінність	8,71 ± 0,5	10 ± 0,8	P ≤ 0,05
8	Самоприйняття	7,72 ± 0,4	8,9 ± 0,5	P ≤ 0,05
9	Самоприхильність	7,43 ± 0,4	7,56 ± 1,0	P ≥ 0,05
10	Внутрішня конфліктність	7,44 ± 0,8	6,3 ± 1,1	P ≥ 0,05
11	Самозвинувачення	4,39 ± 0,6	2,1 ± 0,8	P ≤ 0,05

Де, Дзнс – дівчини з неповної сім'ї

Дзпр – дівчини з повної сім'ї

Як показав розподіл даних табл. 3 особливості відношення до себе дівчат, що виховуються у різних умовах мікросоціуму значно відрізняється від відношення до себе дівчат з повних сімей за наступними параметрами: упевненість у собі, самоповага до себе, самовпевненість, віддзеркальне самостворення, самоцінність, самоприйняття та самозвинувачення. По показниках відкритість, самокерівництво, самоприхильність та внутрішня конфліктність достовірної різниці не встановлено. Таким чином, ми вважаємо, що дівчини, які виховуються без батька невпевнені та незадоволені собою, часто самозвинувачують себе, сумніваються у цінності свого «Я», вважають, що не здатні викликати до себе повагу та любов оточуючих. Але вони намагаються змінити себе, наблизитися ідеального уявлення про себе, критичні до себе, відверто відносяться до себе.

Крім того, аналіз результатів дослідження показав, що у дівчат із неповних сімей більш виражена невпевненість у своїх здібностях, вони схильні відкладати реалізацію своїх намірів на невизначений час, частіше проявляють тривожність, підозрілість, особливо в міжособистісних стосунках та сімейних

відносинах, конформні, а деякі бувають агресивні, погано регулюють свій емоційний стан. Більшість з них має занижену самооцінку.

Отже, у дівчат із неповної сім'ї образ «Я» менш адекватний, ніж у дівчат з повної сім'ї.

Література:

1. Афанасьєва Т. М. Родина: сучасні моделі, тенденції та перспективи розвитку. К : Ніка-Форм, 2018. 324с.
2. Бернс Р. В. Развитие Я-концепции и воспитание. 3-е изд. М.: Владос, 2019. 270 с.
3. Кон И. С. Открытие «Я». 2-е изд. М.: Просвещение, 1982. 312 с.
4. Мерлін В. С. Особистість як предмет психологічного дослідження. К. : Фоліант, 2019. 394 с. Немов Р. С. Психология: в 3 кн. 5-е изд. М.: ВЛАДОС, 2018. Кн. 2: Возрастная психология. 640с.